

כי שלי את כולך¹

שפרה צח

אל תלבשי את שמלת החג / אל תצחקי לעולם.
מסביבך יתנף ויפתה וילגה / ואני מעגל עולמים לך עג
ואני על קוף כמו עיט חג / ממלטך מבני-חם ונוצרך מקהלים
לבל תראי שמש, לבל תדעי חג
לבל תצחקי לעולם.
אם תנוסי אל סתר בית / אם בשבת-רעים תשטי
לא תנוסי מקול העיט / המצעק לך: אשתי, אשתי!
אל גובה מתנייך ויקר רגלך / מי עפר יגלה מעיני?
כמו נר אלוך וכאויב ארגלך / כי שלי את כולך, כולך, כולך
בחזיז צפורנייך ובגץ עגילך / ורואייך שונאי וקבך מעוני
ונבקע העפר בו תדרוך רגלך
ובקעו מעפר עיני
ובלכתך אל משכב בשניים / וביצוע-זרים תשעטי
לא תנוסי מאיש העיניים / המצעק לך: אשתי, אשתי!
מאצבע זרים, ממבט ונשימה / קנאתי תסבך כאם.
ושמתיד לשמה וישבת נשמה / לא חינוך ירצה, לא קולך ישמע
והקפצתי עלייך זיקנה בלי יומה / ויפוצו עוגבייך ולא נשיבם
וזכרת לי כל אלה עד כלות נשימה

¹ פורסם בבלוג "יהדותי למשתמש"

רעיה, רעיה ואם

ובהיות בינתך לחושך / ובנושכך בקללה את רישתי
מה נותר לו לאיש-החושך / המצעק עוד: אשתי אשתי!

(“הזר המקנא לחן רעייתו”, שמחת עניים)

מכל שירי האהבה-עד-כלות של אלתרמן, נדמה שזהו האפל ביותר. עוד לפני שקראנו שורה אחת, כבר נוחת עלינו האיום של שמו האוקסימורוני - הזר המקנא לחן רעייתו. אין כאן אפילו את הריכוך המדומה של שם המספק אשליה רומנטית, כמו “ניגון עתיק” או “שיר לאשת נעורים”. ומייד פותח השיר עצמו באזהרה מצמררת: “אל תצחקי לעולם”. ואנחנו הרי זוכרים מה סופה של מי שמעזה לצחוק: “אף אם פעם תהיי צוחקת/ בלעדי במסבת מרעף / תעבר קנאתי שוחקת/ ותשרף את ביתך עלף.” מכאן ואילך אנו חשופים לזרם הולך וגובר של איסורים ואיומים, מתחילת השיר ועד סופו. תחושת הרדיפה והמחנק מתחזקת מבית לבית, עד שהקורא, ממש כמו הרעיה, נותר חסר נשימה. ואתה שואל את עצמך: מיהו הגבר שאלתרמן שם בפיו את המונולוג הנקמני הזה? ומהו הטריגר שמביא להתפרצות כזאת של קנאה וזעם?

כמו תמיד אצל אלתרמן, התשובה טמונה ב“קודים” שהוא שותל בטקסט: מוטיבים בני שתיים-שלוש מילים מתוך המקורות, שברגע שמפצחים אותם הם מספקים מפתח להבנת השיר ולעולם הרגשי שלו. והפעם הקודים הללו שולחים אותנו אל דברי הנביאים, אשר תיארו את אלוהים וישראל כמי שקשורים בקשר נישואים בלעדי, שכל סטייה ממנו היא בגידה בל תכופר. **אלתרמן הופך את כיוון הדימוי ומחזיר אותו מהאלגוריה – אל החיים עצמם.** הברית הקדומה, הפטאלית, בין אלוהים ועמו, משמשת אותו לתיאור היחסים של גבר ואשה בשר ודם. אלא שבכך הוא משעתק לא רק את הקנאה והקנאות של אלוהים, אלא גם את תחושות הנבגדות והנטישה שלו, שהנביאים מצליחים לתמלל במלוא עוצמתן.

נטוש ובלי כוחות

המוטיב החוזר, החותם כל אחד מהבתים הוא **המצעק לך אשתי אשתי**. לא צועק, כי אם "מצעק", וחוזר פעמיים על שם הנקרא. האסוציאציה המילולית מעלה בפנינו מייד את אלישע, מי שעזב את אביו ואמו לטובת אליהו, בלא שהותר לו להיפרד מהם אפילו, ובסצינה דרמטית מתייתם באחת גם מאביו הרוחני: "וַיְהִי הַמָּקָה הַלְכִים הַלֹּךְ וַדָּבָר, וַהֲנִיָּה רָכַב אִישׁ וְסוּסֵי אִישׁ, וַיִּפְרְדּוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם, וַיַּעַל אֵלָיְהוּ בְּסַעֲרָה הַשָּׁמַיִם. וַאֲלִישָׁע רָאָה וְהוּא **מְצַעֵק אָבִי אָבִי רָכַב יִשְׂרָאֵל וּפָרְשָׁיו**". כך, במחי ארבע מילים בלבד, מצליח אלטרמן להעביר לנו את כל תחושת האימה, החרדה והאובדן של מי שננטש ונותר מאחור.

אך האמנם נותר האוהב האלטרמני מאחור? והרי היא עדיין רעייתו! אך תחושת הזרות כבר הולכת ומשתלטת עליו ויוצרת מעגל קסמים: ככל שהוא סוגר עליה יותר, כך היא מתפתה למצוא נחמה ב"בני חם" ובהשתטות ב"שבת רעים", מה שמעורר את קנאתו עוד יותר וגורם לו להציב סביבה עוד ועוד חומות: **אם תנוסי אל סתר בית / אם בשבת רעים תשטי / לא תנוסי מקול העיט / המצעק לך: אשתי אשתי!** והמילים האלו מהדהדות באוזנינו את מילותיו של נביא נוסף - עמוס, שמבטאות את תחושת המצור ללא מוצא: "כְּאִשֶּׁר יָנוֹס אִישׁ מִפְּנֵי הָאָרֶץ וּפָגְעוּ הַלֵּב, וּבָא הַבַּיִת וְסָמַךְ יָדוֹ עַל הַקִּיר וּנְשָׁכּוּ הַנְּחֹשׁ. הֲלֹא-חֲשָׁךְ יוֹם יְהוֹה וְלֹא-אֹר וְאֶפֶל וְלֹא-נֶגֶה לוֹ". וכבר סוף הפסוק מושך אותנו מהבית הראשון של השיר אל הבית האחרון, שם ממתין החושך הנצחי.

לא תנוסי מאיש העיט

בין מילות האין-מפלט בהשראת עמוס, לאלו של האובדן הלקוחות מאלישע, שותל אלטרמן את הדימוי הסתום של **איש העיט**. ורק כשקוראים את דבריו של נביא נוסף, ירמיהו, פתאום משמעותו מתבהרת:

"עֲזַבְתִּי אֶת בֵּיתִי נְטָשְׁתִּי אֶת נַחְלָתִי, נְתַמִּי אֶת יְדֵדוֹת נַפְשִׁי בְּכַף אִנְיָהּ.

הִיָּתָה לִי נַחְלָתִי פְּאָרְיָהּ בְּיַעַר, נְתַנָּה עָלַי בְּקוֹלָהּ עַל כֵּן שָׁנְאַתִּיהָ.

העיט צבוע נחלתי לי העיט סביב עליה, לכו אספּוּ כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה הַתִּיּוֹ לְאֶכְלָהּ.

רעים רבים שחתו כרמי, בכסו את חלקתי, נתנו את חלקת חמדתי למדבר שממה.
שמה לשממה אכלה עלי, שממה נשמה כל הארץ, כי אין איש שם על לב. (ירמיהו יב)

העיט הוא ניגודו של עוף תנכי אחר, הנשר. זה האחרון מסמל את המסירות והדאגה של אלוהים לעמו - "כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף; יפרש כנפיו, יקחהו, ישאֵהו על אברתו". העיט, לעומתו, מזוהה מאז ברית בין הבתרים עם חשיכה ופחד: "ויקח-לו את-כל-אֵלָה, ויבַתַּר אֹתָם בַּתֵּן... ויִרַד הָעֵיט עַל-הַפְּגָרִים... וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לְבֹא, וַתִּרְדְּמָה נִפְלָה עַל-אֲבָרָם; וַהֲנֵה אֵימָה חֲשָׁכָה גְדֹלָה נִפְלֵת עָלָיו". אין פלא שירמיהו מצרף את העיט לכל המשחיתים שעוטים על חלקת אלוהים הנטושה, זו שהייתה "ידידות נפשי" ועכשיו "שנאתיה". ושוב אלטרמן מצליח לעשות את זה - לטעון במילה אחת, עיט, עולם רגשי שלם, עולמו של מי שאהבתו הפכה לשנאה, והוא מטיל על "נחלתו" מצור ואימה. וגם כאן, הנבואה אליה מתייחס הבית הראשון חוזרת ומצוטטת בבית האחרון, הגוזר שממת עולם על האהובה-לשעבר: **"ושמתיד לשמה וישבת נשמה / לא חנך ירצה לא קולך ישמע"**.

הבית השלישי, אם כן, חוזר שוב אל אותם מקורות תנכיים עליהם נשען הבית הראשון, כגזר דין שנחרץ מראש. ובין שניהם משובצים הדימויים של הבית האמצעי, וגם הם שואבים את השראתם משני נביאים: תיאור האשה המתקשטת בעגילים ואז הולכת לשעוט ב"יצוע זרים" מזכיר רבים מתיאוריו של יחזקאל, המדמה את ישראל לאשה זונה ובוגדנית, ובעיקר את פרק ט"ז המפורסם, עם התינוקות הזנוחה שהגבר אוסף ומטפח אותה "וּנְאֶעְיָד עָדִי וְאֶתְנֶה צְמִידִים עַל-יְדָיָהּ וְרִבִּיד עַל-גְּרוֹנָהּ, וְאֶתֵּן נֶזֶם עַל-אֶפְסָהּ וְעַגְלִילִים עַל-אֲזְנוֹתָהּ", אך היא "הָאִשָּׁה הַמְנַאֲפָת, תַּחַת אִשָּׁה תִקַּח אֶת-זָרִים." ואילו עונשה של האשה - "ונבקע העפר בו תדרוך רגלך" מזכיר את סוף העולם של זכריה, שבו עתיד הגבר-אלוהים להכריע את כל מתחריו: "וַיֵּצֵא יְהוָה וְנִלְחַם בְּגוֹיִם הֵהֱם כְּיוֹם הַלְחָמוֹ כְּיוֹם קָרַב. וְעָמְדוּ רַגְלָיו כְּיוֹם הַהוּא עַל הַר הַגִּזְתִּים... וְנִבְקַע הַר הַגִּזְתִּים מִחֲצָיו מִזְרָחָה וַיָּמָה גֵּיא גְדוֹלָה מְאֹד".

נביא רודף נביא, דימוי רודף דימוי, ובכל השיר אין אפילו מילת אהבה אחת ויחידה, אלא רק ביטויים של רכושנות טוטאלית - "כי שלי את כולך, כולך, כולך". זו אהבה שכולה קנאה אוכלת, זוגיות שכלל אינה שואלת את האשה לרצונה אלא מנכסת אותה, גם במחיר אושרה.

השקט שאחרי הסערה

הקרב נגמר, אך איזה ניצחון עגום הוא זה! האהובה כבר איבדה את כל קיסמה, את צחוקה, יופיה, נעוריה. כעת כבה בה גם הניצוץ האחרון. מי שרצה ממנה הכל, נותר כשרק חושך בידו, ואין עוד טעם בחייו.

ובהיות בינתך לחושך / ובנושכך בקללה את רישתי

מה נותר לו לאיש החושך / המצעק עוד אשתי אשתי

שתי השורות האחרונות הללו הן לב-לבו של השיר. לא רק הקנאה דוברת מגרוננו של הגבר, אלא **פחד מוות**. בלעדיה, גם לו-עצמו אין קיום. ואם כך אצל הגבר, מה זה אומר על המודל שלו, על אלוהים? איזה קיום יש לו כשעמו פונה לו עורף? אחת האמירות הנועזות ביותר בנושא זה היא המדרש לפסוק "וְאַתֶּם עַדִּי נְאֻם-יְהוָה, וְאַנִּי-אֵל" (ישעיהו מג 12), מדרש שהופך אותו ל**משפט תנאי**: 'תני ר' שמעון בר יוחאי: **אם אתם עדיי נאם ה', אני אל, ואם אין אתם עדיי - כביכול אין אני ה'**. כלומר, המדרש תולה את עצם היותו של אלוהים - באמונתם של בני האדם! כאשר אלטרמן יוצר השוואה בין האהבה האלוהית לזו של בשר ודם, הוא מבליע בתוכה גם את התלות המקופלת בה. בכך הוא נוגע באופן העמוק ביותר ב**חרדת הנטישה של אלוהים**. מה נותר לו, מה נותר **ממנו**, ללא "אשתי, אשתי"?

וארשתיך לי ברחמים

אלא שמתוך ההשוואה שעושה אלטרמן עולה שוני מרכזי אחד, והוא שעושה את כל ההבדל: האוהב האלוהי, בניגוד למקבילו האנושי, בסוף תמיד מבין שבכוח - זה לא ילך. נבואות הזעם והנקמה על הבגידה, חריפות ובוטות ככל שיהיו, הופכות בסופו של דבר לדברי פיוס ונחמה לאהובה הפגועה ומעניקות לה תקווה: **פִּי בְּקֶצְפִי הִפְתִּיךָ, וּבְרִצוֹנִי רִמַּמְתִּיךָ... תַּסַּח הַיּוֹמָךְ עֲזוּבָה וּשְׁנוּאָה, וְאִין עוֹבֵר; וְשִׁמְתִּיךָ לְגֵאוֹן עוֹלָם, מְשׁוֹשׁ דוֹר וְדוֹר** (ישעיהו ס' 10-15); **עוֹד אֶבְנֶךָ וְנִבְנִית בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל עוֹד תַּעֲדִי תַּפִּיךָ וְנִצָּאת בְּמַחֹל מְשֻׁקִים** (ירמיהו לא 3) ורבים אחרים.

לשיא מגיעים הדברים בהושע פרק ב'. לאחר שבפרק א' נצטווה לקחת "אשת זנונים" ולהוליד איתה "ילדי זנונים", להם הוא קורא "לא-עמי" ו"לא רוחמה", הוא נושא באזניהם את נבואתו, המופנית, כביכול, אל אמם:

"ריבו באמכם, ריבו--כי-היא לא אשתי, ואנכי לא אישה; ותסר זנוניה מפניה, ונאפוניה מבין שדיה... ושמתיה כמדבר, ושתה כארץ ציה, והמתיה בצמא... כי אמרה: אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי, צמרי ופשתי, שמני ושקוני... והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר; וכסף הרביתי לה וזהב, עשו לבעל. לכן אשוב--ולקחתי דגני בעתו, ותירושי במועדו... ואיש לא-יצילנה מידי... ופקדתי עליה, את-ימי הבעלים אשר תקטיר להם, ותעד נזמה וסלימה".

אי אפשר להתעלם מקווי הדימיון הקושרים בין הנבואה לבין השיר. כמעט לכל שורה אצל אלתרמן יש מקבילה מילולית או רעיונית בהושע:

"אל תלבשי את שמלת החג, אל תצחקי לעולם" = והשפתי כל-משושה, חגה, חדשה ושבתה.

"לא תנוסי מאיש העיט" = ואיש לא-יצילנה מידי.

"מאצבע זרים ממבט ונשימה / קנאתי תסובך כאם" = וגדרתי את-גדרה, ונתיבותיה לא תמצא.

"ושמתך לשמה וישבת נשמה" = ושמתיה כמדבר, ושתה כארץ ציה.

"ונפוצו עוגבייך ולא נשיבם" = ורדפה את-מאהביה ולא-תשיג אתם, ובקשתם ולא תמצא.

בנוסף, שניהם מכניסים גורם זר לתוך המערכת הזוגית-אינטימית ובכך מטשטשים את הגבולות בין האישי לתיאולוגי – הגבר של אלתרמן "ממלטך מבני חם ונוצרך מקהלים", ואילו הושע מתחיל עם "אמכם - לא אשתי" (הלא היא "אשתי, אשתי" של אלתרמן) וכל המתנות שנתן לה, ופתאום עובר מהטון המשפחתי ל"עשו לבעל".

והנה, מייד אחרי הקטע הקשה הזה בהושע, המסתיים במילים "נתלך אחרי מאהביה; ואתי שכה, נאם-יהנה", מגיע טוויסט מדהים, ובו דברי אהבה מהיפים ביותר בתנ"ך:

"לכן, הנה אנכי מפתיה, והלכתיה המדבר; ודברתי, על-לבה.. וענתה שמה פימי

נעוריה, וכיום עלותה מארץ-מצרים. והנה ביום-ההוא נאם-יהנה, תקראי אישי; ולא-

**תקראי-לי עוד בעלי. וארשתיך לי לעולם; וארשתיך לי בצדק ובמשפט, ובחסד
וברחמים. וארשתיך לי באמונה; וידעת את-יהוה."**

לעומת החלק הראשון, שממש כמו אצל אלתרמן בנוי ממונולוג חד-צדדי והצבת חומות
הולכות ומתגבהות סביב האשה, הושע מבצע פתאום שינוי מהיסוד: המדבר, שהיה מקום
של מוות (ושמתיך כמדבר, ונהמתיך בצמא), הופך כעבור עשרה פסוקים בלבד למקום של
חיים חדשים ויצירת קשר - **והלכתיך המדבר; ודברתי על-לבה.. וענתה שמה פימי
נעוריך.** היציאה אל מרחב נייטרלי ויצירת דיאלוג מצליחה סוף-סוף לבטל את יחסי
השליטה ולהפוך אותם למערכת הדדית. הקנאי והבוגדת חוזרים להיות נאהבים, הכעס
מפנה את מקומו לחסד ורחמים ו"בעלי" נהיה "אישי".

דווקא הדימיון בין נבואת הושע לשיר של אלתרמן מבליט את מה שיש בראשון ואין בשני,
ומדגיש את . ההבדל בין האוהב האלתרמני לזה האלוהי: לאלוהים היכולת לסלוח ולחולל
שינוי, אך האוהב האנושי, בקוצר ידו, אינו מסוגל לחשב מסלול מחדש. הוא מתמיד בנתיב
הנקמה וההרס של אהובתו כל הדרך למטה, ובכך דן את שניהם לקללת עולם.